

САРАДЊА ИСТОРИЧАРА СР БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И СР ХРВАТСКЕ

Прије пар година прихваћена је идеја да Друштво историчара Босне и Херцеговине и Савез повјесних друштава Хрватске организују научну расправу о неким, у извјесном смислу заједничким, а до сада мало изучаваним проблемима из савремене историје народа Босне и Херцеговине и Хрватске, као и расправу о уџбеницима историје за основно и средње усмјерено образовање издатим у СР Босни и Херцеговини и СР Хрватској.

У складу са овом идејом, у Бањој Луци, у организацији Друштва историчара Босне и Херцеговине, одржан је, 9—10. октобра 1982, скуп историчара из СР Босне и Херцеговине и СР Хрватске на коме је вођена расправа о проблему усташтва и о питању заступљености историје Босне и Херцеговине у уџбеницима који су штампани и који се користе у СР Хрватској, односно о заступљености историје Хрватске у уџбеницима који су штампани и који се користе у СР Босни и Херцеговини. У овој расправи су учествовали из Босне и Херцеговине: мр И. Тепић, предсједник Друштва историчара Босне и Херцеговине, проф. др Р. Петровић, др Р. Хурем, проф. др И. Хаџибеговић, доц. др Ђ. Тошић, М. Вукмановић и др., а из СР Хрватске: проф. др И. Кампуш, предсједник Савеза Ловренчић, проф. др Х. Матковић, др П. Стрчић и др Д. Павличевић. У овој расправи је учествовао и проф. др Г. Шљиво, предсједник Савеза историјских друштава Југославије.

Познато је да се историјска наука, практично, налази на почетку изучавања усташтва. Зато су се историчари на скупу у Б. Луци бавили, прије свега, номенклатуром питања из оквира датог проблема на која би историјска наука требало да да одговор. Расправа о усташтву била је посвећена основном методолошком приступу у изучавању ове материје. Под тим се подразумијевало питање квалификације (да ли је то био покрет или организација) и питање квантификације усташтва (каква је била распрострањеност и снага утицаја усташтва). Расправљано је и питање основних темеља (извора) усташтва (идејни извори, политичка традиција, социјална база усташтва, конкретни услови настанка и развика усташтва, аутохтоност и међународна условљеност усташтва) и још нека питања. Може се рећи да су учесници у овој расправи покренули многа питања и иницирали неке нове аспекте научног третмана усташтва.

У расправи о уџбеницима изнесени су и подаци који говоре да историја народа једне републике није у смислу количине важних информација на задовољавајући начин представљена у уџбеницима издатим у другој републици. Учесници скупа су били сагласни у оцјени да је, у интересу васпитања и образовања дјецe и омладине, потребно да се та мањкавост уџбеника отклони.

Ова расправа је настављена у Стубичким Топлицама, 16—17. маја 1983, у организацији Савеза повјесних друштава Хрватске. У њој су из СР Хрватске, поред оних историчара који су били на скупу у Б. Луци учествовали и: др И. Јелић, др Б. Јањатовић, др Б. Драшкових, Т. Чубелић и др. Из СР Босне и Херцеговине су учествовали: Д. Боровчанин, предсједник Друштва историчара Босне и Херцеговине, проф. др А. Сућеска, др Р. Хурем, проф. др И. Хаџибеговић, др А. Хаџировић, проф. др Б. Кандић, М. Вукмановић, М. Митраковић и С. Перaziћ. И у овој расправи је учествовао проф. др Г. Шљиво, предсједник Савеза историјских друштава Југославије.

Тема разговора у Стубичким Топлицама је проширена: умјесто о усташтву говорило се о контрареволуцији у Југославији. Полазило се од тога да треба расправљати о свеукупној снази контрареволуције, јер без изучавања тог проблема није могуће изучити и научно оцијенити снагу и домет НОБ-е и социјалистичке револуције у Југославији. У Стубичким Топлицама је настављена и расправа о удбеницима, започета у Б. Луци.

На скупу у Стубичким Топлицама, који је одржан у знаку 40-годишњице Другог засједања АВНОЈ-а, третирано је, дакле, питање револуције и контрареволуције, њихова међусобна повезаност, као и читав спектар питања која произилазе из овог основног питања.

Учесници скупа су оцијенили да се о револуцији и контрареволуцији, односно о више проблема из тог оквира, у историографском смислу ријечи, до сада релативно мало писало. Рјешење бројних проблема тек предстоји. Дјела о контрареволуцији су класично конципирана и у њима се, углавном, пише о политичкој и војној страни контрареволуције. Програм контрареволуције тек у последње вријеме постаје предмет научноистраживачког интереса.

Концепт и стратегија револуције јесте питање од кога се у овој расправи полазило. Будући да концепт револуције има »вијек настајања« мисли се да с те тачке гледишта треба проучити не само догађаје из 1919. и 1941, него и збивања и догађаје у току цијелог тог периода, нарочито 1929. и 1935. Искуства комунистичког покрета у Југославији у периоду 1919—1941. имају своје теоријско и практично значење и она се не могу пренебрегнути. Документи ЦК КПЈ јесу израз оријентације и политике, али су они настајали и под утицајем политике Коминтерне. Стога, када је ријеч о генези концепта револуције треба говорити о бићу Партије, тј. опсервирати цијели комунистички покрет у земљи, од нивоа ЦК КПЈ до нивоа основних партијских организација и чланова КПЈ, а не само ЦК КПЈ и његове документе. Напосе је важно изучавање специфичности концепта револуције и социјално-политичке основе снаге револуције у условима устанка и НОР-а. Значајна је чињеница да су комунисти као патриоти предводили народ у НОБ-и, а истовремено они су користили услове НОР-а и радили на томе да друштво прихвати

њихов социјални програм, тј. проводили су социјалистичку револуцију.

У расправи је наглашено мишљење да у проучавању стратегије револуције треба посебно проучити: 1. токове борбе за национално ослобођење народа и народности Југославије од окупатора и 2. утицај Коминтерне на стратегију револуције у Југославији. Те двије ствари су знатно утицале на одређивање стратешких праваца револуције.

Што се тиче односа Коминтерне према револуцији у Југославији, гледано у дужем временском распону, на скупу је доминирало мишљење да су у Коминтерни постојале и преплитале се двије тенденције: 1. тенденција ка социјалној револуцији и 2. тенденција кочења социјалне револуције у Југославији. Присуство или доминација једне од ових тенденција зависило је од тренутних услова или прилика. Досадашња сазнања упућују на то да је Коминтерна у току НОР-а била за НОБ, а углавном против револуције у Југославији. Евентуално прихватање тог става Коминтерне водило би, могуће, резултатима који асоцирају на резултате покрета отпора у Грчкој.

Расправа је показала да треба одговорити и на питање до ког степена је дошла револуција у Југославији у току НОР-а. У основи треба изучавати резултате борбе за стварање нове друштвене свијести. Неки присутни историчари мисле да су самоуправни садржаје присутни у револуцији 1941—1945. и да их се не смије пре-небрегнути.

Апострофирана су још нека питања везана за револуцију у Југославији, као што је положај и улога интелигенције у НОР-у, политика и удио западних великих сила у покрету отпора у Европи и у НОР-у у Југославији, које су, иначе, припадале контрареволуционарном табору, и друга питања.

У расправи о концепту контрареволуције у Југославији доминирало је мишљење да је антикомунизам први и основни, али не и једини програмски елеменат контрареволуције у Југославији као цјелини и у појединим југословенским земљама. Противљење НОБ-и која се води под руководством КПЈ, а која није била ствар само комуниста него свих патриота у земљи, затим националистичка стремљења, однос према култури, апострофирани су као програмски елементи контрареволуције. Стога су духовни извори контрареволуције, такође, предмет за изучавање.

Програм и понашање контрареволуције у Југославији, као и сва друга питања којима се историјска наука бави, треба испитивати конкретно, а не апстрактно. То диктирају многоструке различитости југославенског друштвеног поднебља — историјске, националне, културне, идејне, политичке и друге. Међунационални односи у Југославији вршили су снажну улогу у »шатирању« контрареволуције. Истина, основно је питање: како КПЈ концепт социјалне револуције жели остварити на платформи НОП-а и НОБ-е и како се контрареволуција у Југославији остварењу тог концепта намјерава да супротстави. Али, мора се имати у виду да постоји и хетероген-

ност контрареволуције, нарочито у вишенационалним срединама, као што је Босна и Херцеговина, гдје се, осим тога, у сва три национална оквира врши дисперзија грађанске политике. У Босни и Херцеговини, нпр. постоје и разлике између појединих њених регија. Уопштавања су у садашњим условима готово немогућа. Али, могуће је и нужно вршити не само реконструкцију снага контрареволуције, него ићи и даље у њиховом проучавању. С друге стране, регионална истраживања и објашњавања снага контрареволуције задају велике тешкоће, што показује примјер западне Хрватске.

Контрареволуција у Југославији 1941—1945. уклапала се у контекст европске, па и свјетске контрареволуције. Изнесено је мишљење (Р. Ловренчић) да се контрареволуција у Европи и свијету сврстала у два смјера: реакционарно-фашистички и конзервативни (ове одреднице нису прецизне и треба их као такве и узимати) и да се и југославенска контрареволуција уклапала у та два смјера. Ти смјерови би се на тлу Југославије могли означити као: сарадња са окупаторима, односно као чекање да кудне »прави час« за »одсутну битку« за ослобођење. Квантитативни однос снага контрареволуције у Југославији у ова два смјера је тешко одредити и потребна су темељита истраживања. Чуло се и мишљење (А. Сућеска) да је контрареволуција у Југославији у исто вријеме и реакционарна и конзервативна и да стога подјела на наведена два смјера нема никавог смисла. Битно је то да све те снаге чине један буржоаски, контрареволуционарни скуп грађанских снага које се опирају социјалистичкој револуцији и стварању социјалистичке Југославије. У том свом отпору цјелокупна југославенска буржоазија је удружена 1945.

Јасно је да све контрареволуционарне снаге у Југославији, нарочито четништво, треба у проучавању поимати шире, са међународне тачке гледишта, а не само са југославенске.

Знатну пажњу привукло је питање термина наступа револуције и контрареволуције. Учесници у расправи су сагласни у томе да је у току и непосредно после априлског рата 1941. извршен основни распоред снага. На једној страни КПЈ се није помирила са окупацијом земље већ се определијелила за НОР са тежњом да руши капиталистички систем у Југославији и ствара ново друштво. Револуција почиње самим устанком када почиње да се руши стара власт и стварају органи народне власти. На другој страни, влада Краљевине Југославије је посредством војне команде потписала капитулацију. Снаге контрареволуције су се распоредиле, што је изражено кроз дисперзију грађанске политике у Југославији. Појавом револуције настао је нови фактор распоређивања и понашања снага контрареволуције. У ствари, услиједио је сукоб револуције и контрареволуције, који се најбоље изражавао у борби за социјално-политичку базу, у борби за масе. Без обзира на њихов распоред, који је зависио од више фактора, скоро све грађанске политичке снаге су се уједињавале у заједничкој борби против револуције.

На скупу је прихваћено мишљење да дискусије о усташтву и дискусије о револуцији и контрареволуцији, вођене у Б. Луци и

Стубичким Топлицама, треба ауторизовати и на неки начин учинити доступним бар оним историчарима који се тим питањима баве.

У Стубичким Топлицама је настављена расправа о уџбеницима историје. Та расправа је повезана са стањем наставе историје у основним школама и школама средњег усмјереног образовања.

Окосницу расправе чинила су четири уџбеника историје од којих су два за осми разред основне школе а два за други разред средњег усмјереног образовања. Од четири уџбеника, два (један за основно и један за средње усмјерено образовање) су штампана у СР Хрватској а два у СР Босни и Херцеговини. На скупу су изнесена три ауторска и три рецензентска приказа тих уџбеника. На те приказе надовезала су се мишљења осталих учесника у расправи.

Расправа о уџбеницима сводила се, углавном, на два питања: 1. третман НОБ-е и социјалистичке револуције у уџбеницима и 2. иновације у тим уџбеницима у циљу њиховог побољшања.

Општи суд је да су уџбеници за основно и средње усмјерено образовање добри и да удоваљавају сврси. Али, ако се настава и уџбеник историје, напосе историје НОР-а, посматрају као средство формирања социјалистичке личности, онда третман НОБ-е и социјалистичке револуције у тим уџбеницима није задовољавајући. Та мањкавост уџбеника произлази из њихове садржајне некомплетности, а ова је, опет, у вези са наставним програмом. У уџбеницима се највише пише о елементима војне историје, много мање о елементима политичке, дипломатске и културне историје, а скоро никако о процесима. Други свјетски рат није само рат војски, него и рат привреда, технологија, култура, идеја, итд. У домену НОР-а у Југославији у уџбеницима је мало присутан национални моменат у смислу политике окупационих сила према разним југославенским народима и у смислу терора у Југославији који су вршиле националистичке и шовинистичке снаге у земљи. О братству и јединству као највећој тековини НОБ-е пише се више уопштено, а врло мало о његовом стварном садржају и значењу. Не пише се о конкретним манифестацијама братства и јединства, за што постоје бројни подаци из НОБ-е. Када је ријеч о социјалистичкој револуцији у Југославији, када се догађају велике друштвене промјене, неки процеси се приводе крају а отварају неки нови, нарочито је важно да се у уџбеницима историје на одговарајући начин дају информације о тим процесима и да се ти процеси на одговарајући начин тумаче. Због тога што таквих информација и тумачења у уџбеницима нема настивници се и сами тешко сналазе у објашњавању процеса и више се задовољавају елементима војне историје.

И поред изнесених примједба, наставна пракса је потврдила основну вриједност наведених уџбеника. Зато се говорило о потреби да се ти уџбеници побољшају. Било је и мишљења да би се на исте теме могли написати нови уџбеници. Треба тежити сталној иновацији уџбеника. Историјска наука је дала нове резултате које треба уградити у уџбенике. Више присутних је изнијело идеје о томе које и какве промјене у концепцији и тексту уџбеника треба извршити и дало конкретне приједлоге. Скуп чињеница у уџбени-

ку није довољан, те чињенице треба осмишљавати. Уз то, уџбеници треба да буду једноставно и јасно написани.

На концу, предсједник Савеза историјских друштава Југославије је обавијестио присутне да Савез не оцјењује стање наставе историје у основном и средњем усмјереном образовању као задовољавајуће. То стање је, према оцјени Савеза, такво да онемогућује формирање историјске свијести код дјеце и омладине. То питање није само стручно него и идејно-политичко. Савез друштава историчара Југославије је предузео извјесне мјере у циљу побољшања стања наставе историје.

Скуп историчара је оцијенио да овакве расправе треба да се наставе. Историчари ће се сљедећи пут састати у Босни и Херцеговини, маја 1984. Расправа ће се ограничити на један проблем, с тенденцијом да се да његова дубља научна анализа. Предмет расправе ће се одредити накнадно.

др Расим Хурем